

יהודה ושומרון

מתוך ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית

יהודה ושומרון (בראשי תיבות: **יו"ש**) או **הגדה המערבית** (בערבית: **الضفة الغربية**, בתעתיק מדויק: "אלצ'פה אלע'רביה") הם כינויים לשטח של 5,860 קמ"ר^[1], הנמצא ממערב לנהר הירדן וממזרח לקו הירוק (קו שביתת הנשק עם ירדן, שנקבע בתום מלחמת העצמאות באפריל 1949). שטח זה מקביל באופן רופף לשני חבלי הארץ המתוארים במקרא בשמות יהודה ושומרון.

ההתייחסות לחבלי ארץ אלו כאלו יחידת שטח אחת נובעת ממעמדם הפוליטי השנוי במחלוקת. המונח "הגדה המערבית" הומצא על ידי ירדן לאחר שזו כבשה את השטח לאחר סיום שלטון המנדט הבריטי בארץ, בעוד שגורמים ישראלים העדיפו את המונח ההיסטורי "יהודה ושומרון". הזכות לשליטה על השטח נתונה במחלוקת בין מדינת ישראל לבין הפלסטינים, מחלוקת שבאה לידי ביטוי בעימות פוליטי, בקביעת עובדות בשטח ובמאבק מזוין. מאז יוני 1967 נמצא אזור יהודה ושומרון תחת תפיסה לוחמתית של צה"ל, אך מאז 1993 הועברו חלק מסמכויות השלטון ביהודה ושומרון לרשות הפלסטינית.

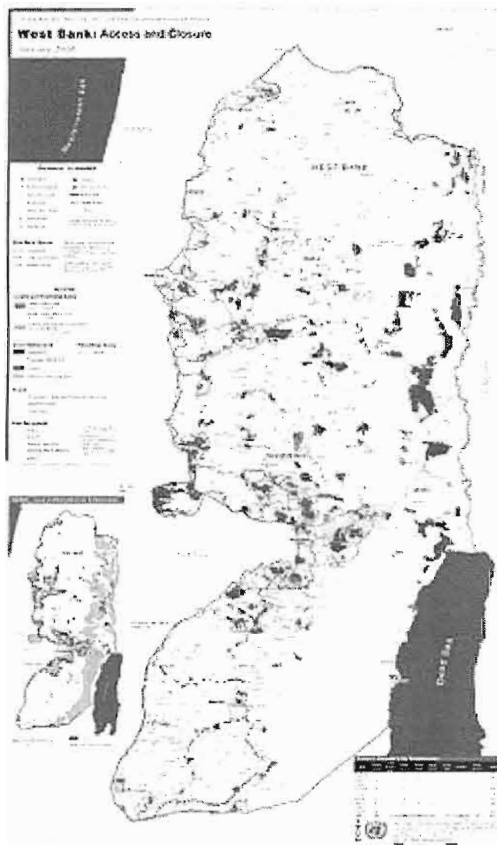

יהודה ושומרון

תוכן עניינים

- 1 היסטוריה
 - 1.1 מלחמת השחרור
 - 1.2 גבולות 67
- 2 שמות חלופיים
- 3 אוכלוסייה
 - 3.1 האוכלוסייה הערבית-פלסטינית
 - 3.2 האוכלוסייה היהודית
- 4 שטח וערים מרכזיות באזור
- 5 המעמד הנוכחי
- 6 אתרים ארכאולוגיים ומקומות קדושים
 - 6.1 קברים
 - 6.2 אתרים אחרים
- 7 ראו גם
- 8 לקריאה נוספת
- 9 קישורים חיצוניים
- 10 הערות שוליים

היסטוריה

מפה של הגדה המערבית ששורטטה על ידי האו"ם

עם נפילת האימפריה העות'מאנית בראשית המאה העשרים, נדרש חבר הלאומים (קודמו של האו"ם) לשאלת מעמדה של ארץ ישראל בכללותה. כתב המנדט שניתן על ידי חבר הלאומים לאימפריה הבריטית הכיל תוכנית מפורטת על פיה תקום מדינה ליהודים על שתי גדות הירדן, בשטח שהיום כולל את ישראל (כולל יהודה ושומרון) וירדן.

בשנת 1947 אישר האו"ם את תוכנית החלוקה, אשר כללה הקמת שתי מדינות בארץ ישראל – מדינה יהודית ומדינה ערבית. אזורי הרי יהודה והשומרון נכללו בתחומי המדינה הערבית המתוכננת, אך תוכנית החלוקה נדחתה על ידי הערבים.

מלחמת השחרור

עם פרוץ מלחמת השחרור, ממלכת עבר הירדן פלשה מערבה לנהר הירדן והגיעה עד ירושלים, לרבות כיבוש העיר העתיקה. עיראק פלשה אף היא מעבר לנהר הירדן וכבשה את כל אזור הרי השומרון עד מבואות עמק יזרעאל והשרון, לרבות אזור ואדי ערה. מצרים, אשר פלשה מדרום, כבשה את הרי חברון ויהודה והגיעה לירושלים מדרום. מספר יישובים יהודיים באזור פונו מתושביהן בעקבות התקפות של מיליציות מקומיות בסיוע צבא מצרים וירדן, וכן בעקבות כיבוש גוש עציון טבח מגיני כפר עציון ונפילת הלוחמים בשבי. רוב התושבים היהודים מהיישוב הישן עזב מכבר את בתיהם בחברון, בעיר העתיקה (חצר גליציה וכדומה) ובכפרים בהן היה רוב ערבי, כמו עזה, יפו, מי נפתוח (ליפתא) שכם, שפרעם וכפר זיתים. כמו כן תושבי הרובע היהודי בעיר העתיקה פונו או נפלו בשבי הלגיון הירדני. במהלך המלחמה הגיעו לאזור פליטים פלסטינים רבים מיישובים שנכבשו על ידי המחצרות העבריות וצה"ל. הפליטים הגיעו מיישובים באזור מישור החוף, שפלת החוף, הרי ירושלים ("פרוזדור ירושלים"), השכונות של ירושלים המערבית שנשארו בשליטת ישראל ואזורים אחרים, והם יושבו על ידי הירדנים במחנות פליטים סמוך לערים הגדולות - שכם, חברון, ירושלים ועוד.

בסוף המלחמה, קווי הפסקת האש בין מדינות ערב למדינת ישראל יצרו שטח חדש ממערב לנהר הירדן אשר נקרא בפי רוב העולם הגדה המערבית (אף על פי שמונח זה שימש לתאר את כל ארץ ישראל ממערב לירדן טרם המלחמה). השטח נשלט על ידי ירדן אשר סיפחה אותו אליה באפריל 1950, ונחשב על ידי הממלכה כחלק אינטגרלי ממנה. הסיפוח זכה להכרה רשמית של בריטניה ופקיסטן, אך לא הוכר רשמית על ידי מדינות אחרות^[2]. הליגה הערבית התנגדה לסיפוח זה ואף איימה לגרש את ירדן מהארגון בגינו^[3].

גבולות 67

ערך מורחב – הקו הירוק

במלחמת ששת הימים נכבש השטח בידי כוחות צה"ל. לאחר המלחמה היה ויכוח ער כשרוב השרים בממשלה צידדו בהחזרת האזורים שנכבשו, בעקבות הלחץ הבינלאומי לאחר מבצע קדש. על מזרח ירושלים החליטה הממשלה בשנת 1967 להחיל, בצו, את "המשפט, השיפוט והמינהל הישראליים" - ובפועל, לספחה לישראל ולתת לתושביה תושבות קבע בישראל.

בעקבות המהפך בשנת 1977, החלה ממשלת מנחם בגין להאיץ את הקמת ההתנחלויות בשטחי יהודה ושומרון וחבל עזה, וכן לחזק את הקשר של מזרח ירושלים לישראל. משרדי ממשלה והמטה הארצי של המשטרה נבנו בכוונה תחילה במזרח ירושלים. המונח ברדיו הוחלף בשנות ה-80 ל"יהודה ושומרון" כשקודם שימש המונח "השטחים המוחזקים", והוחל בשידור מזג האוויר באזור. בשנת 1980 נחקק חוק יסוד: ירושלים בירת ישראל המדגיש ש"ירושלים השלמה והמאוחדת היא בירת ישראל". יתר

שטחי יהודה ושומרון מוחזקים עד היום בתפיסה לוחמתית, חלים עליהם ממשל צבאי וחקיקה צבאית ומעמדם הסופי לא הוכרע. גורמים בישראל בחנו אפשרות להחזיר חלקים מהשטח לשלטון ירדני במסגרת מה שכונה "האופציה הירדנית". ב-1987 אף נחתם הסכם סודי בעניין זה – הסכם לונדון – בין שמעון פרס, שהיה אז שר החוץ, לבין המלך חוסיין, אולם ההסכם לא יצא לפועל עקב התנגדות ראש הממשלה דאז יצחק שמיר. ב-1988 הודיע המלך חוסיין על ניתוק הזיקה בין ירדן לגדה המערבית, כך שמאז אין עוד תביעה ירדנית על השטח.

כיום, בפרט מאז הודעת המלך חוסיין מ-1988, ובמיוחד בעקבות הסכם אוסלו, נוקטים ארגון האו"ם והרוב המוחלט של מדינות העולם עמדה שעל-פיה חלק ניכר מהשטח ראוי להיות חלק אינטגרלי ממדינה פלסטינית עתידית. בעיני רוב מדינות העולם, ובעיני הרשות הפלסטינית, "הגדה המערבית" (יהודה ושומרון) נחשבת כ"שטח כבוש", וגם מזרח ירושלים נותר חלק מ"הגדה המערבית". בנאום בקונגרס האמריקני בשנת 2011, ראש הממשלה בנימין נתניהו הצהיר על כך שלא תהיה חזרה לקווי 1967 וש"חבל ארץ זה - שלנו הוא". הוא זכה למחיאיות כפיים נלהבות מרוב מוחץ של יושבי הקונגרס. בעיתונות של התקופה נכתב שלממשל האמריקני בראשות הנשיא ברק אובמה הייתה עמדה שונה לחלוטין, ונתניהו למעשה "דילג מעל ראש הנשיא"^[4]. בשנת 2012 הגישה ועדת לוי, אשר בראשה עמד שופט בית המשפט העליון בדימוס השופט אדמונד לוי, חוות דעת משפטית על פיה שטחי יהודה ושומרון אינם נחשבים, מבחינת הדין הבינלאומי, כשטח כבוש, וזכותה של ישראל לתבוע ריבונות עליהם מכוח הצהרת בלפור וכתב המנדט - אך ממשלת ישראל טרם אימצה את הדו"ח לאור משמעויותיו הבינלאומיות.

שמות חלופיים

השמות "יהודה" ו"שומרון" מקורם, כל אחד בנפרד, בתקופת המקרא, אולם עד למאה העשרים מעולם לא הייתה יחידה גאוגרפית או פוליטית שנקראה באופן כולל בשם "יהודה ושומרון". לפי המסופר בספר מלכים, בתקופת הבית הראשון היו אלה שתי ממלכות נפרדות, הראשונה היא ממלכת ישראל שבירתה הייתה העיר שומרון, והממלכה השנייה היא ממלכת יהודה שבירתה ירושלים, שתי הממלכות חלקו את הטריטוריה הזו המכונה כיום "יהודה ושומרון". בתקופת הבית השני שררו באופן קבוע יחסים של עוינות עמוקה בין היהודים תושבי יהודה והשומרונים תושבי שומרון.

בשנות המנדט הבריטי (1918–1948) שימש הכינוי "הגדה המערבית" בהתייחס לכל השטח שממערב לנהר הירדן, עד לחוף הים התיכון. בתיאור גבולות המדינה הערבית המתוכננת לפי תוכנית החלוקה של האו"ם (נובמבר 1947) מכונה שדרת ההר שבמרכז הארץ "חבל הארץ ההררי של שומרון ויהודה"^[5] התוכנית מגדירה לאזור גבולות רחבים יותר מאלה של אזור "יהודה ושומרון" כיום, והיא מייעדת אותו לחלקה המרכזי של המדינה הערבית.

בין השנים 1949–1967 היה האזור בשליטת ממלכת ירדן, שהעניקה לו את השם המנהלי "הגדה המערבית" (כלומר, הגדה המערבית של נהר הירדן; בערבית: *الضفة الغربية*, הגייה מקורבת: א-דפה-לר'רבייה, תעתיק מדויק: אלצ'פה אלע'רביה), לאחר הסכם הפסקת האש בין ישראל וצבאות ערב. הכינוי העברי "יהודה ושומרון" נקבע לאחר מלחמת ששת הימים כדי להימנע משימוש בשם הירדני, אולם השם "הגדה המערבית" היה עדיין נפוץ בישראל אף בשימוש רשמי, עד עלייתו של מנחם בגין לשלטון, אשר תבע את שינוי המינוח^[6].

במהלך המשא ומתן לשלום בין ישראל למצרים הוחלפו מכתבים בין ראש ממשלת ישראל מנחם בגין, נשיא מצרים אנואר סאדאת, והמתווך, נשיא ארצות הברית ג'ימי קרטר. באחד מחילופי המכתבים, בחודש ספטמבר 1978, כתב קרטר לבגין:^[7]

אני מאשר בזאת שמסרת לי את המידע הבא [...] בכל פסקה שבה מופיע הביטוי 'הגדה המערבית' הוא מובן ויובן על ידי ממשלת ישראל כיהודה ושומרון'.

השם "הגדה המערבית" הפך לשם הרווח בשפות זרות. כיום זהו עדיין השם הרווח בהתייחס ליחידה הגאו-פוליטית (להבדיל מהשמות הגאוגרפיים, הדתיים וההיסטוריים של האזור בשפות השונות). תרגום השם לאנגלית הוא "The West Bank" (ולצרפתית: Cisjordanie – מילולית: "צד זה של הירדן", להבדיל מ-Transjordanie - "עבר הירדן"). בעקבות הסכמי אוסלו והקמת הרשות הפלסטינית החל שימוש בביטוי "השטחים הפלסטיניים" (באנגלית: The Palestinian Territories) בהתייחס לכלל שטח האזור ולרצועת עזה. הרשות הפלסטינית עצמה ניסתה סמוך להקמתה לבטל את השם "הגדה המערבית" ולהנהיג במקומו את השם "המחוזות הפלסטיניים הצפוניים" (المحافظات الفلسطينية الشمالية, להבדיל מרצועת עזה שנמצאת מדרום), אולם כיום השימוש במונח הזה נדיר ומוגבל רק למסמכים רשמיים של הרשות.

הכינוי "מחוז יהודה ושומרון" משמש במסמכים רשמיים של מדינת ישראל בהתייחס ליישובים הישראליים באזור, להיערכות צה"ל בו, לסטטיסטיקה בנוגע לאוכלוסייתו, לרישום תקציבים המופנים אליו וכיוצא באלה. על אף הכינוי "מחוז", הוא אינו מחוז במובן הרגיל של המילה, שכן החוק השורר בו שונה מהחוק השורר בישראל גופא. היחידה במשטרת ישראל שאחראית ליישובים הישראליים באזור מכונה "מחוז ש"י" ("ש"י - שומרון ויהודה"). בצה"ל נקרא האזור "איו"ש", ראשי תיבות של "אזור יהודה ושומרון".

בשיח הישראלי רווח הכינוי "יהודה ושומרון" בחוגי הימין והמרכז. לעומת זאת, בחוגי שמאל המתנגדים לשליטה הישראלית בחבלי ארץ אלה, רואים במונח זה כלי בהשתלטות הישראלית עליהם ומעדיפים על-כן את המונח "הגדה המערבית" או "השטחים הכבושים" (מונח רחב יותר, הכולל גם את רצועת עזה ורמת הגולן ובעבר כלל גם את סיני). כך, למשל, כאשר ראש הממשלה בנימין נתניהו השתמש בביטוי "הגדה המערבית" (באנגלית) בנאום היו שראו זאת סטייה מעמדותיו^[8]. המתנגדים לביטוי "השטחים הכבושים", רואים בשימוש במונח זה, ניסיון לטשטש את זהותו וזיקתו של האזור לעם ישראל.

אוכלוסייה

האוכלוסייה הערבית-פלסטינית

ילדים פלסטינים בחברון

מקורות שונים מציגים מספרים מנוגדים להיקף האוכלוסייה הערבית-פלסטינית. על פי מחקרי אוכלוסייה משנת 2005 התגוררו בשטח בין 1.4 לכ-2.4 מיליון פלסטינים. הנתון הגבוה מגיע מהלשכה הפלסטינית המרכזית לסטטיסטיקה ומתבסס על הערכותיה שלה^[9] והנתון הנמוך הוא תוצאת מחקר של מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים^{[10][11]}

מקורו של חוסר הוודאות בנוגע לגודל האוכלוסייה הפלסטינית של יהודה ושומרון הוא בהיעדר נתונים המבוססים על מפקד אוכלוסין אמין ומעודכן. המפקד המלא האחרון של האוכלוסייה ביהודה ושומרון נערך ב-1967, ואז נמצא כי באזור נמצאים כ-700,000 ערבים. הנתונים שהתפרסמו מאוחר יותר מבוססים בעיקר על אומדנים והערכות.

ילדים יהודים במגרון

בשנת 1993 הוטל תפקיד איסוף הנתונים הסטטיסטיים והדמוגרפיים על יהודה ושומרון וחבל עזה על הלשכה הפלסטינית המרכזית לסטטיסטיקה (PCBS). ב-1997 ערכה הלשכה הפלסטינית מפקד אוכלוסין שעורר סכסוך עם ישראל עקב שילוב תושבי מזרח ירושלים במפקד, שישראל התנגדה לו. תוצאות המפקד הראו כי בגדה המערבית (כלומר, ביהודה ושומרון כולל מזרח ירושלים) היו 1.9 מיליון ערבים פלסטיניים בעת עריכתו^[12] עקב התנאים שבהם נערך המפקד, קשה להעריך את אמינות

^[12] תוצאותיו^[דרישה הבהרה].

לשאלת גודל האוכלוסייה הערבית ביהודה ושומרון ולמאפייניה הדמוגרפיים יש השלכות פוליטיות מובהקות ומשמעותיות על המדיניות הישראלית ועל מקבלי ההחלטות בשני הצדדים. המתח והמחלוקת סביב הנתונים באו לידי ביטוי בפולמוס שהתפתח סביב מחקר שפרסם צוות חוקרים אמריקני-ישראלי מטעם "מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים" בראשות בנט צימרמן בשנת 2005. צוות החוקרים טען שהנתונים שמפרסמת הלשכה הפלסטינית לסטטיסטיקה אינם עקביים וכוללים סתירות, ואף העלה חשד שמא הנתונים סולפו בכוונה כדי להציג את האוכלוסייה הפלסטינית כגדולה בהרבה מכפי שהיא במציאות. צוות החוקרים בראשות צימרמן העריך את גודל האוכלוסייה הפלסטינית ביהודה ושומרון ב-1.4 מיליון בלבד (נכון ל-2004) לעומת 2.4 מיליון על-פי ההערכה הפלסטינית. הלשכה הפלסטינית לסטטיסטיקה דחתה את טענות הצוות הישראלי מכל וכול וטענה שהמחקר מוטה פוליטית ועל כן אין לסמוך עליו^[13].

האוכלוסייה היהודית

על פי נתוני הלמ"ס בסוף שנת 2011, נמנו ביהודה ושומרון כ-350,143 תושבים יהודים. נתון זה אינו כולל כ-300 אלף היהודים המתגוררים בשכונות בצפון ובמזרח ירושלים. וכן כ-60 אלף יהודים הלומדים במוסדות חינוך ביהודה ושומרון, בהם ישיבות הסדר, אולפנות, מכינות קדם צבאיות, אוניברסיטה ומכללות^[14].

שטח וערים מרכזיות באזור

אורך אזור יהודה ושומרון הוא כ-125 ק"מ, ורוחבו בין 25 ל-50 ק"מ. גבולותיו, שאינם תחום גאוגרפי טבעי, הם בצפון רכס הר הגלבוע והרי אום אל-פחם, בדרום גבעות יתיר והר עמשא, במזרח הירדן. אדמיניסטרטיבית, כולל כיום האזור 11 מתוך 16 נפות הרשות הפלסטינית (5 נפות נוספות נכללות בשטח רצועת עזה). בשל תנאי השטח ההרריים והגאולוגיה של האזור, רק כ-1,800 קמ"ר (כ-32%) מתוך כל השטח ראויים לחקלאות.

האזור המאוכלס ביותר ביו"ש הוא אזור ההר שמשתרע מצפון השומרון ועד דרום יהודה, שם ממוקמות הערים (מצפון לדרום) שכם, רמאללה, ירושלים המזרחית (שבשונה מיתר השטח, סופחה לישראל), בית לחם וחברון. ג'נין ממוקמת בצפון-מערב השומרון באזור עמק יזרעאל, וקלקיליה וטול כרם נמצאות מדרום לה באזור מישור החוף. עיר מרכזית נוספת באזור היא יריחו, הנמצאת בבקעת הירדן ממזרח לירושלים.

ההתנחלויות המרכזיות ביהודה ושומרון הן מעלה אדומים שממזרח לירושלים, ביתר עילית שמדרום לירושלים, מודיעין עילית מערבית לרמאללה ואריאל שמדרום לשכם.

המעמד הנוכחי

מאז מלחמת ששת הימים נמצאים יהודה ושומרון תחת שליטה ישראלית, אך פרט למזרח ירושלים שסופחה והוחל עליה החוק הישראלי (סיפוח שרוב מדינות העולם אינן מכירות בו) נחשב האזור כ-"שטח שנוי במחלוקת" וב"תפיסה לוחמתית" על-פי אמנת ז'נבה הרביעית.

חוקי מדינת ישראל לא חלים על שטחי יהודה ושומרון, למעט חוקים המוחלים באופן מפורש על האיזור, או פקודות של מפקד פיקוד המרכז המחילות נורמות מן המשפט הישראלי^[15]. בשנת 2013 החל המשרד להגנת הסביבה לפעול למען החלת חוקים העוסקים באיכות אוויר, טיפול באסבסט והזרמת שפכים ביהודה ושומרון^[16].

במסגרת הסכמי אוסלו, שנחתמו בין ישראל לארגון לשחרור פלסטין (אש"ף) בין 1993–1995, והסכמי ההמשך שלו, הוקמה הרשות הפלסטינית, שקיבלה את סמכויות ניהול החיים האזרחיים של התושבים הפלסטיניים מידי הממשל הצבאי הישראלי. "אזור יהודה ושומרון" חולק לשלוש קטגוריות:

- **שטח A** – שליטה מלאה (ביטחונית ואזרחית) של הרשות הפלסטינית: בעיקר בתחומי הערים הגדולות (מלבד חברון). מהווה 20% מהאזור^[17].
- **שטח B** – שליטה אזרחית פלסטינית ושליטה ביטחונית ישראלית: רוב הכפרים הפלסטיניים.
- **שטח C** – שליטה ישראלית מלאה: כל ההתנחלויות כולל היישוב היהודי בחברון, הכבישים המובילים אליהן, אזורים בלתי מיושבים, שטחי אש, כמעט כל בקעת הירדן ומדבר יהודה. מהווה 60% מהאזור^[18]. הערכות שונות, בין 50,000-150,000, ניתנו לגבי מספר הפלסטינים המתגוררים בשטח C. שטחי A ו-B מורכבים מ-220 מובלעות המוקפות שטח C. השטח של 190 מתוך מובלעות אלה, קטן מ-2 קמ"ר^[19].

בעקבות פרוץ האינתיפאדה השנייה בשנת 2000, ובייחוד במבצע חומת מגן בשנת 2002 נכנסו כוחות צה"ל כמעט לכל הערים הפלסטיניות (מלבד אל העיר יריחו) ולכפרים רבים, והשליטה הפלסטינית בהם הוגבלה מאוד, עד שנסוגו מחלק מהם בהדרגה בשנים הבאות.

בשנת 2003 החלה ישראל בהקמת גדר הפרדה – מערכת של גדרות וחומות בטון העוברת בחלקה לאורך הקו הירוק, ובחלקה בתוך שטחי יהודה ושומרון.

בלחץ אמריקאי החליטה ישראל בנובמבר 2009 על הקפאת הבנייה ביהודה ושומרון לתקופה של עשרה חודשים.

אתרים ארכאולוגיים ומקומות קדושים

פרק זה לוקה בחסר. אנא תרמו לוויקיפדיה והשלימו אותו (<https://he.wikipedia.org/w/index.php?title=%D7%99%D7%94%D7%A8%D7%95%D7%9F&action=edit>) פירוט בדף השיחה. ייתכן שתמצאו פירוט בדף השיחה.

קברים

במערת המכפלה שבחברון קבורים על פי המסורת אברהם ושרה, יצחק ורבקה ויעקב ולאה. כמו כן, על פי המסורת היהודית אף אדם וחוה. למקום מאפיינים רוחניים נוספים על היותו אזור קבורה. המערה מהווה מקום קדוש גם למוסלמים ויש בצמוד אליה גם מסגד.

ישנם מספר קברים המיוחסים לאישים תנ"כיים:

בשומרון

- קבר יוסף
- קבר שמואל הנביא
- קבר יהושע בן נון
- קבר נון (אבי יהושע)
- קבר כלב בן יפונה
- גבעת פנחס - קבריהם של פנחס ואלעזר ואיתמר בני אהרן הכהן
- קבר גדעון השופט

ביהודה

- קבר רחל
- קבר ישי (אבי דוד)
- קבר נתן הנביא בחלחול
- נבי מוסא - קבר משה רבנו על פי המסורת המוסלמית

מערת המכפלה

אתרים אחרים

ביהודה:

- בריכות שלמה ואמת הביאר
- גן לאומי סוסיא - עתיקות יישוב יהודי מימי המשנה ובית כנסת מפואר.
- גן לאומי הרודיון - אתר ארכאולוגי מתקופת בית שני סמוך ליישוב תקוע, שבו מבצר דמוי גבעה מלאכותית ועיר, שנבנו על ידי המלך הורדוס.
- העיר פעור
- מערות קומראן
- מערות ואדי מורבעת
- בית הערבה
- עין חוגלה

בשומרון:

- אחד האתרים הידועים והחשובים ביותר הוא מזבח הר עיבל. על פי הנחת הארכאולוג שחפר אותו, אדם זרטל, יש סבירות גבוהה מאוד שזהו המזבח שבנה יהושע בן נון עם כניסת עם ישראל לארץ, אשר בנייתו והברית שכרת עם ישראל באותו מעמד היו למעשה אירוע מכונן של הקמת עם ישראל.
- שומרון העתיקה (סבסטיה).
- חרבת ג'מעין - כפר מהתקופה הישראלית (במעלה שומרון).
- מבצר ארומה - מבצר חשמונאי ומערכת בורות מים על יד היישוב איתמר.
- תל שילה- מרכז מבקרים ובו שרידי המשכן.

ראו גם

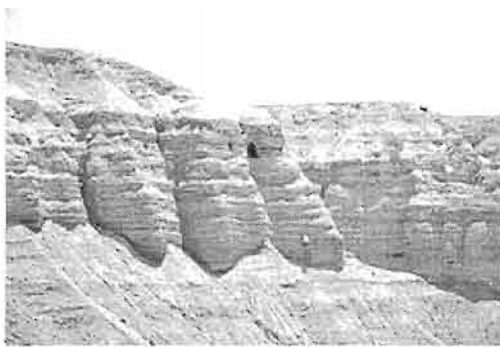
- יהודה ושומרון וחבל עזה
- התנחלות
- מחוז יהודה ושומרון
- גבולות מדינת ישראל
- תפיסת קרקעות ביהודה ושומרון
- מעמד הקרקעות ביהודה ושומרון
- הקו הירוק

לקריאה נוספת

- יוסף לויטה (עורך), **הר מרום ישראל**: יהודה ושומרון: עבר, הווה ומגמות לעתיד, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תשמ"ד.
- מנשה הראל, דב ניר, **גאוגרפיה של ארץ ישראל**, הוצאת עם עובד, עמ' 313–322.

בית המדרש בקבר רחל

מערות קומראן

קישורים חיצוניים

- מזמזמי קרן ויקימדיה
- תמונות ומדיה בוויקישיתוף: יהודה ושומרון
- מדריך טיולים בוויקימסע: יהודה ושומרון
- אילן פפה, יצירתו של עבר-הירדן הגדול: הירדניזציה של הגדה המערבית)
- פרטי אתר האינטרנט של משרד התקשורת של הרשות בראם אללה (http://img2.timg.co.il/forums/1_171498025.jpg)
- קתדרה 57, ספטמבר 1990, עמ' 163-184 (http://www.ybz.org.il/_Uploads/dbsAttachedFiles/Article_57.6.pdf)

הערות שוליים

- ¹ לפי נתוני CIA ב-2002 World Factbook
 - ¹ http://permanent.access.gpo.gov/lps35389/2002/we-1.html). הנתון מתייחס לכלל השטח שנכבש על ידי ירדן וסופח אליה ב-1949 ונכבש בידי ישראל ב-1967.
 - ² לדוגמה באטלס הלאומי של ארצות הברית משנת 1966 האזור סומן כשטח "נתון במחלוקת"
 - ³ אטלס כרטא לתולדות מדינת ישראל - עשור שני.
 - ⁴ כמו כן דובר על כך שנתניהו הצליח "לדלג מעל לתקשורת הישראלית" שרובה תמכה בעמדות השמאל הישראלי - לטובת יציאת ישראל מיהודה ושומרון, בכל דרך שהיא.
 - ⁵ "the hill country of Samaria and Judea", החלטה 181 של העצרת הכללית של האו"ם, חלק II, גבולות: המדינה הערבית.
 - ⁶ מבט מבע (http://www.snunit.k12.il/seder/mabat/power2.html)
 - ⁷ הנוסח האנגלי המקורי: " I hereby acknowledge that you have informed me as follows (...) In each paragraph in which the expression 'West Bank' appears it is being, and will be, understood by the Government of Israel as Judea and Samaria " (ראו חליפת המכתבים המלאה) (http://www.jimmycarterlibrary.org/documents/campdavid/letters.phtml באתר הספרייה ע"ש ג'ימי קרטר).
 - ⁸ המהפך של נתניהו (http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3950139,00.html), באתר ynet
 - ⁹ הנתון מצוטט באתר "מרכז המידע הלאומי הפלסטיני" של הרשות הפלסטינית, נכון ל-31/12/2005 (בערבית), [1] (http://www.pnic.gov.ps/arabic/population/number-6.html). בדף המקביל באנגלית [2] (http://www.pnic.gov.ps/english/Population/Population_Indicators.html) מופיע נתון גבוה יותר: 2,568,149 בהתייחס לסוף שנת 2005.
 - ¹⁰ The 1.5 Million Population Gap ^ (http://www.aei.org/files/2005/01/10/20050114_ZimmermanSumm.pdf), The American Enterprise Institute for Public Policy Research (AEI), January 10, 2005 . מייקל ויזן, רוברטה זייד, בנט צימרמן, דמוגרפיה (http://tchelet.org.il/article.php?id=326), תכלת 25, סתיו התשס"ז 2006
 - ¹¹ ראו גם דמוגרפיה - מחקרים, מאמרים וכתבות http://www.izs.org.il/heb/?(father_id=114&catid=118), אתר המכון לאסטרטגיה ציונית
 - ¹² מפקד האוכלוסין הפלסטיני הראשון (1997) (http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/arabs/palpop.html), בספרייה היהודית המקוונת (באנגלית).
 - ¹³ Statement by PCBS' President Mr. Luay Shabaneh:Some Israeli-American researchers are insisting to misuse official statistics for political purposes (http://www.pcbs.gov.ps/desktopmodules/newscrollEnglish/newscrollView.aspx?ItemID=74&mID=11170), March 3, 2006
 - ¹⁴ עוזי ברוך, גידול במספר התושבים ביו"ש (http://www.inn.co.il/News/News.aspx/231835), באתר ערוץ 7, 15 בינואר 2012.

15. ^ ליטל דוברוביזקי, במישור אדומים אפשר לזהם אוויר ולא לשלם)
 (http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4612344,00.html), באתר ynet, 7 בינואר 2015.
16. ^ צפריר רינת, המתנחלים דורשים להחיל את חוקי הסביבה הישראלים ביהודה ושומרון)
 (http://www.haaretz.co.il/1.2048060), באתר הארץ, 17 ביוני 2013.
17. ^ בן כספית, הפתרון המסתמן: הסדר ביניים "כפוי")
 (http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/980/160.html), באתר nrg, 19 בדצמבר 2009
18. ^ דו"ח (http://www.sviva.gov.il/Enviroment/Static/Binaries/index_pirsumim/p0167_1.pdf) (http://www.sviva.gov.il/Enviroment/Static/Binaries/index_pirsumim/p0167_1.pdf)
 מינואר 2003 באתר המשרד לאיכות הסביבה
19. ^ יאן סלבי, Water, Power and Politics in the Middle East (http://books.google.com/books?id=rhogGoiebMAC)
 באתר גוגל ספרים
- קטגוריות: ויקיפדיה: ערכים הדורשים הבהרה | ויקיפדיה: ערכים הדורשים השלמה | יהודה ושומרון | ארץ ישראל: אזורים
 הסכסוך הישראלי-פלסטיני

-
- שונה לאחרונה ב־14:44, 7 בינואר 2015.
 - הטקסט מוגש בכפוף לרישיון Creative Commons ייחוס-שיתוף זהה 3.0; ייתכן שישנם תנאים נוספים. ראו תנאי שימוש לפרטים.